

ŞÂTIRZÂDE MEŞREBZÂDE ÂRİF EFENDİ VE ESERLERİ

Abdullah KAVALCIOĞLU*

Hayatı

Meşrebzâde Ârif Efendi (1791-1858) Trabzon asıllı olup İstanbul'da dünyaya gelen bir alimdir. Trabzon asıllı olması sebebiyle Trabzônî, dedesi Meşrepzâde Ali Efendi'ye nispetle Meşrepzâde,¹ babası Şâtırzâde Emin Efendi'ye nispetle Şâtırzâde,² İstanbul'da dünyaya gelip eğitim ve çalışma hayatının önemli bir kısmını İstanbul'da geçirmiş olması sebebiyle İstanbûlî,³ fıkıh ilmine ilgisi sebebiyle ise fâkih⁴ nisbesiyle anılmıştır. Meşrebzâde Ârif Efendi, hem baba tarafı hem de anne tarafı ilmiye sınıfına mensup olan bir ailenin mensubudur.⁵

Meşrebzâde Ârif Efendi 1791 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Kazasker⁶ bir dedenin torunu ve müderris bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Ârif Efendi eğitimini İstanbul'da tamamlamıştır. Müellifin hayatının anlatıldığı eserlerde Meşrebzâde Ârif Efendi'nin ders aldığı alimler arasında Büyük Emin Efendi ve Çankırlı Abdullah Efendi zikredilmektedir.⁷ Eğitim hayatının sonunda 1816 yılında Şeyhülislâm Zeynelâbidin Efendi'nin (ö. 1824) nezaretinde yapılan sınavda başarılı olarak ibtidâ-i hâric⁸ unvanı aldı. Aynı yılda (1817) daha önce Şeyhülislâmlık vazifesi yapan Ahmed Reşid Efendi'nin (1758-1834) kızıyla evlendi.⁹ Tespit edebildiğimiz kadarıyla müellifin yaptığı görevler şunlardır:

1817 yılında müderrisliğe başladı.

1820-1835 yılları arasında muhallefât kassamlığı,¹⁰ vakıflar müfettişliği ve Rumeli nüfus tahrir memurluğu görevlerini yaptı.

1835 yılında Galata Kadılığı görevine atandı.

1837-1838 yıllarında fetva eminiği görevini üstelendi.

1838-1839 yıllarında Kudüs'te devlet görevlisi olarak çalıştı.

1841-1841 yıllarında Anadolu Kazaskeri ünvanıyla müfettişlik görevine atandı.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, abdullahkavalcioglu@bayburt.edu.tr

¹ Mehmet İpşirli, "Ârif Efendi, Meşrepzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 365.

² Şemseddin Sami, *Kâmüsü'l-Âlâm* (İstanbul: Mihran Matbaası, 1894), 4/3041.

³ Ahmet Sıtkı, *Târîhü Müesseseti Şuyûhi'l-İslâm fi'l-Ahdi'l-Osmâni* (Amman: Dâru'l-Kindî, 2002), 2/207.

⁴ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin: teracimu musannifi'l-kütübi'l-Arabîyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 3/377.

⁵ Müellifin aile seçeresi ile ilgili geniş bilgi için bk. Zeynep Altuntaş, "Sultan Abdülmecid Döneminde Trabzonlu Bir Şeyhülislam: Şâtırzâde/Meşrebzâde Mehmed Arif Efendi", *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2016, 1/66-69.

⁶ Osmanlı Devleti döneminde askerler arasındaki davalarda kadıllık yapan görevli. Ayrıntılı bilgi için bk. "Kazasker", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Haziran 2023).

⁷ Örnek için bk. İpşirli, "Ârif Efendi, Meşrepzâde", 365.

⁸ Osmanlı eğitim sisteminde ilk dereceyi oluşturan hâric medresesinde ders veren müderris. Bilgi için bk. "İbtidâ-i Hâric", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Haziran 2023).

⁹ Sıtkı, *Târîhü Müesseseti Şuyûhi'l-İslâm fi'l-Ahdi'l-Osmâni*, 2/211.

¹⁰ Mirasçısı olmadan ölen ya da var olan mirasçıları tespit edilemeyen kişilerin mirasların taksim etmek görevini üstlenen memur. Ayrıntılı bilgi için bk. Vâris bırakmadan ölen veya mirasçıları tespit edilemeyen kişilerin terekeleriyle ilgili işlere muhallefât kalemi bakardı. "MUHALLEFÂT", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 14 Haziran 2023).

1843-1844 yıllarında 2. kez fetva eminliği görevine atandı.

1845-1846 yıllarında Ahkâm-ı Adliyye azalığı görevine atandı.

1846-1847 yıllarında Ahkâm-ı Adliyye azalığı görevi ile birlikte Anadolu kazaskerliği görevine getirildi.

1851-1852 yıllarında Rumeli kazaskerliği görevine getirildi. Müellif bu dönemde yetim malları ile ilgili kurumların yönetimi ve islahı konusunda çalışmalar yürütmüştür.

1853 yılında şeyhülislâmlık görevini üstlendi ve vefat ettiği 1858 yılına kadar bu görevi yapmaya devam etti.¹¹

Meşrebzâde Ârif Efendi, şeyhülislâmlık görevi yaptığı dönem kadılık ve naiblik mesleği ile ilgili önemli düzenlemelerin yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde konuyla ilgili üç nizamname yayımlanmıştır. Bu düzenlemeler dönemin padişahı I. Abdulmecid'in (1823-1861) onayına sunulmuş ve ardından yürürlüğe girmiştir.¹² 1858 yılında vefat eden Meşrebzâde Ârif Efendi, Eyüp'te bulunan Mustafa Paşa Camii bahçesine defnedilmiştir.¹³

Eserleri

Yaptığı görevlerden de anlaşılacağı üzere Meşrebzâde Ârif Efendi, daha çok hukukçu kimliğiyle ön plana çıkan bir alimdir. Müellifin hukukçu kimliğinin diğer bir göstergesi de eserleridir. Müellifin iki eseri de fıkıh ilmiyle ilgili eserlerdir. Bu eserlerden ilki vakıf gayrimenkulleri ile ilgili şeyhülislâm fetvalarını içeren *Camiü'l-icareteyn* isimli eserdir. Müellifin diğer eseri ise devlet yönetiminde uyulması gereken ilkelerin ele alındığı *Tercüme-i Siyâsetnâme* isimli eserdir.

1. *Camiü'l-icareteyn*

İcareteyn bir çeşit kiralama akdidir. Vakıf gayrimenkullerinin kiraya verilmesinde bu akit türünde vakıf malı biri peşin diğeri vadeli olmak üzere iki ayrı kira bedeli ile kiralanır. Bu kiralama yönteminin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmese de ilk örneklerinin Osmanlı toplumunda görüldüğü söylenebilir.¹⁴

Camiü'l-icareteyn isimli eser icareteyn konusuyla ilgili çoğu şeyhülislâmlara ait olan fetvaları içeren bir eserdir. Meşrebzâde Ârif Efendi, kendisinden önce bir alim tarafından icareteyn konusuyla ilgili fetvaları derleyen bir eser yazıldığını ancak bu eserde bazı hatalar ve düzensizlikler bulunduğunu ifade eder. Müellif, kendisinin eserde bulunan bu hataları düzelttiğini ve esere bazı eklemeler yaptığını söyler. Meşrebzâde Ârif Efendi, kendisini bu çalışmaya teşvik eden kişinin daha önce şeyhülislâmlık da yapmış olan Ahmed Reşid Efendi (1758-1834) olduğunu söyler. Dolayısıyla *Camiü'l-icareteyn* isimli eser ilk önce başka bir alim tarafından yazılmıştır. Hatta eserin ismi bile ismi tespit edilmeyen alim tarafından verilmiştir. Meşrebzâde Ârif Efendi ise eserde bulunan hataları ve düzensizlikleri düzeltmiş ve eserde yer alan fetvaların kaynaklarına yeniden bakarak bu kaynakları fetvalara eklemiştir.¹⁵ Eserin günümüze ulaşan şekli Meşrebzâde Ârif Efendi'ye aittir.

¹¹ Sami, *Kâmûsü'l-Âlâm*, 4/3041; Altuntaş, “Şatırzade/Meşrebzade Mehmed Arif Efendi”, 65.

¹² Yasemin Beyazıt, “Tanzimat Devri Şeyhülislamlarından Meşrebzâde Arif Efendi ve Kadılık Kurumundaki İstihdam Sorunu”, *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 54 (2010), 60-66.

¹³ Altuntaş, “Şatırzade/Meşrebzade Mehmed Arif Efendi”, 70.

¹⁴ Eserin yazmaları ile ilgili bilgi için bk. “İcareteyn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Haziran 2023).

¹⁵ Eserin Mukaddimesi

Eserin Türkiye’de bulunan kütüphanelerde onlarca nüshası bulunmaktadır.¹⁶ Eser Süleyman Kaya’nın da dahil olduğu bir grup araştırmacı tarafından latinize edilerek yayımlanmıştır.¹⁷

Muhtevası

Eser altı bölüm bir hatime olmak üzere yedi kısımdan oluşmaktadır. Altı bölüm de kendi içerisinde fasıllara ayrılmaktadır. Bu kısımda eserde yer alan bölümlerde hangi konularla ilgili fetvaların bulunduğu kısaca aktarılacak ve bu bölümlerde yer alan fetva örneklerine yer verilecektir.

1. Bölüm: Birinci bölümde şahitlik, tercih, sulh, vekalet ve kadılık konularını içeren üç fasıldan oluşmaktadır.

Örnek fetva: Zeyd, Amr’ın kiraladığı vakıf arazisini gasp ederek alsa Amr o araziye Zeyd’den dava ile geri almak istediğinde davada mütevellinin bulunması lazım mıdır? Cevap: Lazım değildir. (Behcetü’l-fetâvâ)¹⁸

2. Bölüm: Bu bölümde sipahi ve vakıf mütevellilerinin yetkisinde olan ve olmayan hususlarla ilgili fetvalar bulunmaktadır.

Örnek fetva: Zeyd’in çift kiralama ile kiralamış olduğu vakıf evinin bazı yerleri harap olsa ve tamir edilmesi gerekse tamiri Zeyd mi yoksa vakıf mütevellisi mi yapar? Cevap: Müteveli tamir eder. (Minkarîzâde Yahya Efendi)¹⁹

3. Bölüm: Bu bölümde vakıf arazilerine sonradan yapılan binalarla ilgili fetvaları ve diğer bazı meselelere dair fetvaları içermektedir.

Örnek fetva: Zeyd, çift kiralama ile kiralamış olduğu vakıf arsası üzerine vakıf mütevellisinden izin almadan kendi malıyla bina yapsa ve sonra bu binanın vakıf için mi yoksa kendisi için mi olduğunu söylemeden ölse o bina vakfın olur mu? Cevap: Olmaz. (Minkarîzâde Yahya Efendi)²⁰

4. Bölüm: Bu bölümde sipahi ve vakıf mütevellileri ile kiracılar arasında meydana gelen ihtilafli meselelerle ilgili fetvalar yer almaktadır.

Örnek fetva: Zeyd, mütevellisi olduğu vakıf arsasını peşin para almadan belli bir miktar ücretle Hind’e kiralasa ancak belirlenen kira miktarı o zaman piyasada cari olan kira değerinden çok noksan olsa müteveli o arsayı Hind’den almaya kâdir olur mu? Cevap: Kâdir olur. (Abdurrahim Efendi)²¹

5. Bölüm: Bu bölümde geliri kişinin çocuklarına ya da diğer bazı kişilere verilmek üzere yapılan kiralama akitleri ve diğer bazı meselelere dair fetvalar bulunmaktadır.

Örnek fetva: Bir vakıf evi Hind’in kullanması için vakfedilse Hind o evde oturmayıp başkasına kiraya verebilir mi? Cevap: Başkasına kiraya veremez. (Abdurrahim Efendi)²²

6. Bölüm: Bu bölümde gayrimenkullerin mirasçılar ve borçlulara değil miras bırakanın çocuklarına bırakılması ile ilgili fetvalar ve diğer bazı meselelere ilgili fetvalar bulunmaktadır.

Örnek fetva: Zeyd, tasarruf hakkı kendisinde olan vakıf yerinin tasarruf hakkını vakıf mütevellisinin bilgisi olmadan Amr’a verebilir mi? Cevap: Veremez. (Hâmid Efendi)²³

¹⁶ İpşirli, “Ârif Efendi, Meşrepzâde”.

¹⁷ Mehmed Arif Efendi Meşrebzade, *Camiu’l-icareteyn* (İstanbul: Klasik, 2019).

¹⁸ Meşrebzade, *Camiu’l-icareteyn*, 25.

¹⁹ Meşrebzade, *Camiu’l-icareteyn*, 58.

²⁰ Meşrebzade, *Camiu’l-icareteyn*, 92.

²¹ Meşrebzade, *Camiu’l-icareteyn*, 155.

²² Meşrebzade, *Camiu’l-icareteyn*, 175.

²³ Meşrebzade, *Camiu’l-icareteyn*, 224.

Sonuç kısmı: Bu bölümde mescitler, kabirler ve meralar gibi daha çok ortak kullanıma açık olan yerlerle ilgili fetvalar yer almaktadır.

Örnek fetva: Bazı kişiler bir mescidin haremindedir olan yerlere mütevelliden izinsiz yakınlarının cenazelerini defnetseler halihazırda mütevellî olan kişi izinsiz defnedilen cenazeleri caminin hareminden çıkarabilirler mi? Cevap: Evet çıkarabilirler. (Ebussuûd Efendi)²⁴

Bu bölümler ayrıca fasıllara ayrılmış ve bu fasıllar içerisinde “nev’i diğer, nev’i âhar” başlıkları altında diğer bazı meselelerle ilgili fetvalara da yer verilmiştir. Dolayısıyla eserde bulunan fetvalar yedi başlıkta aktarılan konularla sınırlı değildir. Bilakis bu başlıklar altında farklı konularla ilgili fetvalar da bulunmaktadır.

Eserde yer alan fetvalar Şeyhülislamlık görevi de yapmış alimlere ait fetvalardır. Ali Akkirmânî (ö. 1030/1620-21) Şeyhülislamlık görevi yapmadığı halde eserde fetvası bulunan tek alimdir. Eserde hicri dokuzuncu asırda yaşamış olan Molla Fenârî (ö. 834/1431) ve hicri on ikinci asırda yaşamış olan Yenişehirli Abdullah Efendi’nin (ö. 1156/1743) dahil olduğu yirmi yedi alimin fetvaları yer almaktadır. Menteşzâde Abdürrahim Efendi (ö. 1128/1716), 779 fetvayla eserde en fazla fetvası bulunan alimdir. Zekeriyâyâzâde Yahyâ Efendi (ö. 1053/1644) fetvalarına en çok yer verilen alimlerden biridir. Eserde ondan nakledilen 343 fetva vardır.²⁵

2. Tercüme-i Siyâsetnâme

Şeyhülislam Meşrebzâde Ârif Efendi’nin *Tercüme-i Siyâsetnâme* isimli eseri Dede Cöngî diye meşhur olan Kemâlüddîn İbrâhîm b. Bahşî b. İbrâhîm (ö. 975/1567) tarafından Arapça olarak yazılan *Siyâsetü’ş-şer’iyye* isimli eserin tercümesidir. Dede Cöngî’nin *es-Siyâsetü’ş-şer’iyye* isimli eseri “siyasetname” literatürünün önemli örneklerinden biridir.²⁶ Siyasetname türü eserler, devlet yönetiminde olan kişilerde bulunması gereken vasıflar, yine bu kişilerin adaletli bir yönetim sergileyebilmeleri için gerekli olan yöntemler, kamu kaynaklarının yönetimi ve devleti idare eden kişilerin sorumlulukları gibi hususları içermektedir.²⁷ *Siyâsetnâme* türü eserlerin ilk örnekleri İslam dünyasında Hicri 1. asırdan itibaren görülmeye başlamıştır. Bu tür eserler İslam Tarihi’nin farklı dönemlerinde yazılmaya devam etmiştir. Dede Cöngî’nin eseri ise Osmanlı döneminde yazılan *Siyâsetnâme* türü eserlerin ilk örneklerinden biridir.²⁸ Akgündüz’e göre bu eser Osmanlı Kanunnâmeleri hazırlanırken yararlanılan önemli kaynaklardan biridir.²⁹

Dede Cöngî tarafından Arapça olarak yazılan bu eserin üç çevirisi bulunmaktadır. Bu tercüme-lerden ilki Mehmed Sebzî Efendi (ö. 1680) tarafından yapılmıştır. İsmail Müfit Efendi (ö. 1802-1803) eserin diğer mütercimidir. Eserin üçüncü tercümesi ise Meşrepzâde Mehmed Ârif Efendi (1791-1858) tarafından yapılmıştır. Bu tercüme eserinin Arapça aslından daha çok şöhret kazanmışlardır.³⁰

Meşrepzâde Arif Efendi, bu eserini yazmaya 1260 yılında başlamış ve aynı yıl eseri yazmayı bitirmiştir. Müellif, bu eseri Mekkîzâde Âsım Efendi’nin (ö. 1262/1846) tavsiye ve yönlendirmesiyle tercüme etmiştir.³¹ Akgündüz, Dede Cöngî’nin *Siyâsetnâme* isimli eserinin tercümelerini kısaca tanı-

²⁴ Meşrebzade, *Camîu’l-icareteyn*, 287.

²⁵ Fetvalarına yer verilen alimler ve fetva sayıları ile ilgili bilgi için bk. Meşrebzade, *Camîu’l-icareteyn*, 15.

²⁶ “Dede Cöngî - TDV İslâm Ansiklopedisi” (Erişim 19 Temmuz 2023).

²⁷ “Siyâsetnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 19 Temmuz 2023).

²⁸ Siyâsetnâme literatürünün tarihsel gelişimi için bk. Murat Erten, *Tercüme-i Siyâsetnâme’nin tahlili ve değerlendirmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, 2011), 25-25.

²⁹ Akgündüz Akgündüz, “Osmanlı Hukuku-Kanunnâmeler ve Şeri’at | Köprü Dergisi” (01 Ocak 1999).

³⁰ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri IV. Kitap Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri* (İstanbul: Fey Vakfı, 1992), 4/123-124.

³¹ Erten, *Tercüme-i Siyâsetnâme’nin tahlili ve değerlendirmesi*, 97.

tıktan sonra Meşrepzâde Arif Efendi tarafından yapılan tercümenin diğer tercümelerden farklarını dört maddede şu şekilde beyan etmiştir;

A) Meşrepzâde Arif Efendi, hem şeyhülislamlık hem de Tanzimat sonrası yasama meclisi özelliği taşıyan Meclis-i Valay-ı Ahkam-ı Adliye'nin üyesi olması sebebiyle tercüme esnasında asıl eserden istifade ederek yeni bir kanun metni ortaya koymuştur.

B) Meşrepzâde Arif Efendi, Dede Efendi'nin yalnızca alıntı yaparak eserinde yer verdiği meseleleri Osmanlı hukuku açısından incelemiş, tenkid etmiş ve eserin bazı yerlerine tercümede yer vermemiştir. Ayrıca eserin aslında olmayan bazı hususlara da tercümede yer vermiştir. Osmanlı Kanunnamelerinde de asıl metinden çok tercümede var olan mana dikkate alınmıştır.

C) Tercümenin en büyük eksiği dil ve uslûbunun ağır olmasıdır.

D) Bu tercüme diğer tercümelerden ayıran diğer bir özellikte bu tercümenin yayımlanmış olmasıdır. Tercüme-i Siyasetname Meşrepzâde Arif Efendi'nin vefat ettiği yıl olan 1858'de İstanbul Matba'a-i Amire matbaasında yayımlanmıştır.

Eserin özelliklerine dair aktarılan tespitleri yapan Akgündüz'e göre bu eser bir çeviriden çok bir hukukçu bakışıyla yeniden te'lif edilen bir eser gibidir.³² Meşrepzâde Ârif Efendi, eseri tercüme ederken eserin bazı yerlerinde alıntılar yapmış bazı yerlerde ise eserde geçen hususlarla ilgili ek bilgiler vermiş böylece eserin içeriğini zenginleştirmiştir. Müellif, eserin son bölümünün çevirisini yapmamış ve bu bölümde rüşvetle ilgili kendi yazdığı bir metni eklemiştir.³³

Ayrıca müellif eseri tercümeye başlamadan önce siyaset kavramını ele aldığı bir mukaddime yazmıştır. Müellif, mukaddimesinde devlet erkanının adil bir siyaset (yönetim) sergileyebilmeleri için siyaset ahkamına dair meseleleri iyi bilmeleri gerektiğini söyler. Bu meselelerin fûru fıkıh kitaplarında dağınık biçimde bulunduğunu ifade eden müellif, Dede Efendi'nin bu meselelerle ilgili bilgileri muteber fıkıh kitaplarından toparlayıp bir risale yazdığını aktarır. Fakat, bu risalenin dilinin Arapça olması ve ağır bir üslupta yazılmış olması sebebiyle anlaşılmasının zor olduğunu söyler.

Müellif, Devlet-i Âliye'den bir zatın (Mekkîzâde Âsım Efendi) kendisini bu risaleyi tercüme etmeye yönlendirdiğini söyler. Siyaset kavramına dair bilgiler veren Meşrepzâde Ârif Efendi, siyasetin tanımı ve çeşitleri hakkında bilgiler verir. Siyaset kavramı dahilinde cezalandırma konusuna da değinen müellif, cezalandırmada kullanılması gereken yöntemlere değinir. Müellif, düzgün devlet idaresinin ancak iyi bir siyaset izlemekle mümkün olacağını ifade eder. Meşrepzâde Ârif Efendi, Siyaset kavramına dair bilgiler içeren mukaddimededen sonra "asıl maksada başlamanın vakti gelmiştir" diyerek eseri tercüme ettiği kısma başlar.³⁴

Daha önce de ifade edildiği gibi müellif eseri yalnızca kelime-kelime tercüme etmemiş bazı yerlerde asıl metinde yer alan meselelere dair ek bilgiler vermiştir. Bu kısımdan sonra müellifin esere yaptığı katkının anlaşılabilmesi için Dede Efendi'nin eserinden alınan bazı ifadeler ve müellifin bu ifadeleri tercüme etme- şerh etmesine dair örnekler verilecektir.

ذکر في العناية شرح الهداية السیاسة: تغلیظ جزاء جنایة لها حکم شرعی حَسْمًا لمادة الفساد³⁵

Hidaye şerhi olan İnaye isimli kitapta beyan olundu ki, siyaset şer'-i şerifte hükmü sabit ve açıklanmış olan suçun cezasını ağırlaştırmaktır. Yani fesadı def etmek için cezayı şiddetli kılmaktır.³⁶

³² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri IV. Kitap Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri*, 4/124.

³³ Murat Erten, *Tercüme-i Siyasetname'nin Tahlili ve Değerlendirmesi* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 66,341.

³⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri IV. Kitap Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri*, 4/128-130.

³⁵ Kemâlüddin İbrâhîm b. Bahşi b. İbrâhîm Dede Cöngi, *Siyasetname* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 003754), 1b.

³⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri IV. Kitap Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnameleri*, 4/131.

ما ذكر في باب أنه من شروح المشارق: أنه قوله عليه السلام: (مَنْ غَرِقَ غَرَقْنَا، وَمَنْ حَرِقَ حَرَقْنَا)³⁷ محمولٌ على السياسة.

وفيه أيضاً: قوله عليه السلام: (إِنَّ النَّارَ لَا يَعْذِبُ بِهَا إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى فَاجْرَاقَ عَلَيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَوْمًا زَنَادِقَةً اتَّخَذُوهُ إِهَاءً) ؛ للسياسة والمبالغة في الزجر ، وللإمام ذلك إذا دعت إليه المصلحة.³⁸

من حرق حرقناه “Şerhü'l-Meşarık isimli eserde “İnne” babında Resulullah (s.a.v) ’tan rivayet edilen *hadisinden kastedilen siyasettir. Yine aynı şerhte zikredilen diğer bir hadiste Resulullah (s.a.v) ’ın rivayetiyle “لا يعذب بالنار إلا ربها”⁴⁰ yani ateş ile ancak Allah azab eder hadisiyle yakmak ile cezalandırma yalnız Allah Teâla’ya tahsis edilmişken, Hz. Ali (r.a) ilah olduklarını iddia edenleri yakarak cezalandırmasının siyaseten olduğu aşikardır.... Müslümanların idarecisi için de siyaseten ateş ile yakarak cezalandırma vardır*

Mütercim-i fakir der ki; es-Siyerü'l-kebîr isimli kitapta suların kesilmesi ve kalelerin yakılması yoluyla düşmana baskı yapılmasının caiz olup olmadığı hususunda İmam Şeybânî (ö. 189/805) şöyle der: Seleme b el-Ekva'el-Eslemî'den (ö. 74/693) rivayet edilmiştir ki; Muâviye b. Ebû Süfyân (661-680) döneminde gemiye binip adaya ulaştığımızda anlaşıldı ki; düşman kendi korunaklı alanlarında bulunduğu yakılmaları müslümanlar için caizdir ancak esir alınanların yakılmaları mekruhtur....

Kısacası insan ve ruh sahibi olan hayvanları ateşle yakmak yasaklanmıştır. Zira ateşle yakmak müsle (gibi) dir. Müsle ise kasin bir şekilde yasaklanmıştır. Ve Resul-i Ekrem (s.a.v) ’ın rivayetiyle “لا يعذب بالنار إلا ربها”⁴¹ yani ateş ile ancak Allah Teâla azab eder” hadisleriyle yakarak azap etmeyi yasaklamıştır. Böyle iken “Yani ateş ile ancak Allah Teâla azab eder” hadisleriyle yakarak azap etmeyi yasaklamıştır. Böyle iken “من غرق غرقناه” hadisi şerifi ve zındıkları yakılması müslenin yasaklanmasından önce olmuş ya da zındıklar kavminin zaptedilemeyem bir topluluk olmaları sebebiyle yakarak yok edilmişler ya da bu kavim sihir fenninde mahir olmaları sebebiyle başka bir şekilde yok edilemedikleri için “zaruretler mahzurları mübah kılar” ilkesi sebebiyle yakılarak azab edilmeleri uygun görülmüştür. İnteha.”⁴¹

Yukarıda örnek olarak verilen iki metinden birincisinde müellif fazla açıklama ve ayrıntıya girmeden kısaca metnin tercümesini yapmıştır. İkinci örnekte ise müellif ana metinde geçen meseleyi detaylı bir şekilde şerh etmiş ve konuyla ilgili başka örneklere de yer vermiştir. Müellifin esere mukaddime yazması, ana metnin son kısmına yer vermeyip bu bölüm yerine rüşvetle ilgili bir bölüm eklemesi ve eserin bazı bölümlerini genişçe şerh etmesi gibi sebeplerle bu eser bir tercümeden ziyade yeniden telif bir eser olduğu söylenebilir.

³⁷ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, ts.), 7/79.

³⁸ Dede Cöngi, *Siyasetname* (Esad Efendi, 003754), 2a.

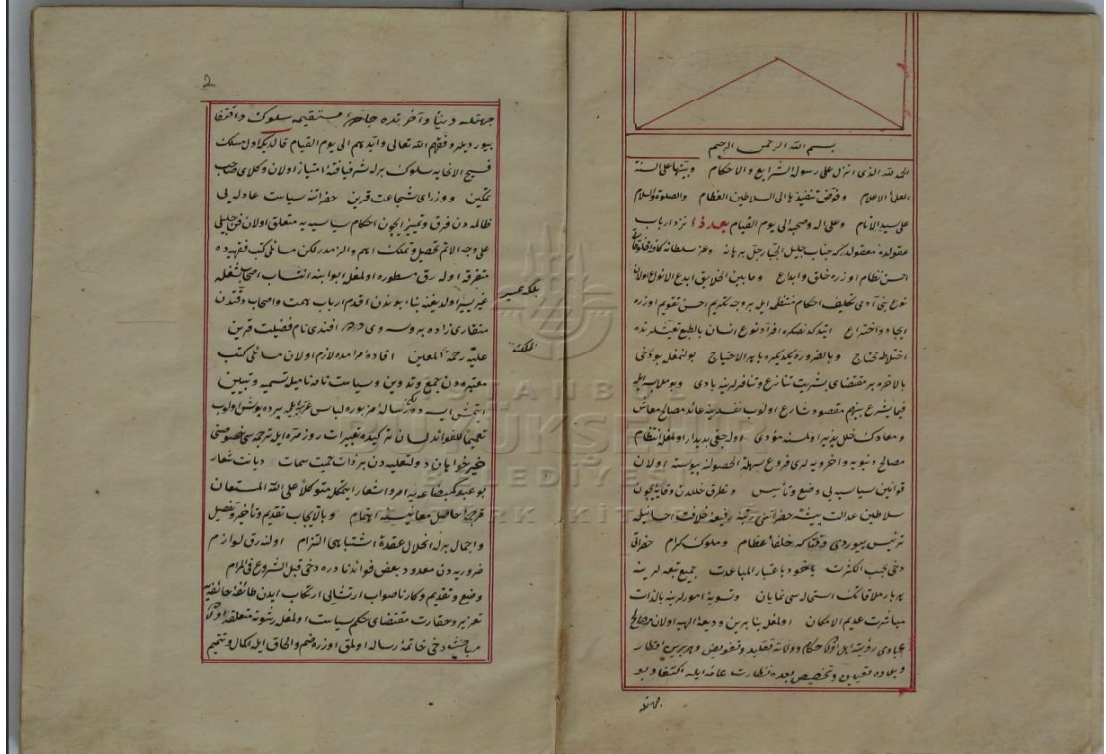
³⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 7/79.

⁴⁰ Ebû Bekir b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî İbn Ebî Şeybe, *Musannef* (Beyrut: Dâru'l-Tâc., 1989), 6/485.

⁴¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri IV. Kitap Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri*, 4/132-133.

Resim 1: Camii'l-İcareteyn'in Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu 2285 numaralı nüshasının ilk iki sayfası

Resim 2: Tercüme-i Siyasetname'nin ilk iki sayfası (İ.B.B. Atatürk Kitaplığı K1073)

Resim 2: Meşrepzâde Ârif Efendi'nin mührü⁴² ve mührün yer aldığı bir eser⁴³

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri IV. Kitap Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri*. 10 Cilt. İstanbul: Fey Vakfı, 1992.
- Akgündüz, Akgündüz. "Osmanlı Hukuku-Kanunnâmeler ve Şeri'at | Köprü Dergisi". 01 Ocak 1999. Erişim 28 Temmuz 2023. <https://www.koprudergisi.com/kis-1999/osmanli-hukuku-kanunname-ler-ve-seriat/>
- Altuntaş, Zeynep. "Sultan Abdülmecid Döneminde Trabzonlu Bir Şeyhülislam: Şatırzade/Meşrebzade Mehmed Arif Efendi". *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. 1/65-79, 2016.
- Beyazıt, Yasemin. "Tanzimat Devri Şeyhülislamlarından Meşrebzâde Arif Efendi ve Kadılık Kurumundaki İstihdam Sorunu". *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 54 (2010), 47-74.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 3. Basım, ts.
- Dede Cöngi, Kemâlüddîn İbrâhîm b. Bahşî b. İbrâhîm. *Siyasetname*. 003754.
- Erten, Murat. *Tercüme-i Siyâsetnâme'nin Tahlili ve Değerlendirmesi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Erten, Murat. *Tercüme-i Siyâsetnâme'nin tahlili ve değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe Ana Bilim Dalı, 2011.

⁴² Mühür Metni (۱۲۳۱ فراء دمحم), Latinize (Muhammed Ârif 1231)

⁴³ Mührün alındığı internet sitesi "Mühür Veritabanı" (Erişim 12 Haziran 2023). [yekmu0373](https://www.yekmu0373.com/)

- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ‘Abdullâh b. el-‘Absî. *Musannef*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Tâc., 1989.
- İpşirli, Mehmet. “Ârif Efendi, Meşrepzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/365. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu‘cemü’l-müellifin : teracimu musannifi’l-kütübi’l-Arabiyye*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993.
- Meşrebzade, Mehmed Arif Efendi. *Camiu’l-icareteyn*. İstanbul: Klasik, 2019.
- “Mühür Veritabanı” (Erişim 12 Haziran 2023). yekmu0373
- Sami, Şemsettin. *Kâmûsü’l-A‘lâm*. 4 Cilt. İstanbul: Mihran Matbaası, 1894.
- Sıtkî, Ahmet. *Târihü Müesseseti Şuyûhi’l-İslam fi’l-Ahdi’l-Osmânî*. 2 Cilt. Amman: Dâru’l-Kindî, 2002.
- “Dede Cöngî - TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 19 Temmuz 2023.
- Ansiklopedisi. “Kazasker”. Erişim 11 Haziran 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kazasker>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. “Muhallefât”. Erişim 14 Haziran 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhallefat>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. “İbtidâ-i Hâric”. Erişim 12 Haziran 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibtida-i-haric>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. “İcâreteyn”. Erişim 19 Haziran 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/icareteyn>
- TDV İslâm.org.tr/muhallefat
- “Mühür Veritabanı”. Erişim 12 Haziran 2023. <https://muhur.yek.gov.tr/muhur/yeckmu0373>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. “Siyâsetnâme”. Erişim 19 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/siyasetname>

